

ALDONA FOJKIS

Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy
dla Dzieci Słabowidzących i Niewidomych
w Dąbrowie Górniczej

Procesy percepcyjne osób niepełnosprawnych wobec możliwości adaptacji w środowisku

1. Procesy poznawcze u niewidomych. Doskonalenie struktur surogatowych

Procesy poznawcze dostarczają człowiekowi koniecznych informacji o otaczającym świecie za pomocą zmysłów. Mózg jest niezmiernie ważnym, delikatnym narządem umieszczonym w czaszce, odizolowanym od świata zewnętrznego. Informacje z otoczenia przesyłane są do mózgu za pomocą komórek nerwowych tworzących drogi nerwowe. Umysł składa w całość otrzymane informacje, nawet jeśli są niepełne. Dane uzupełnia elementami mentalnymi, które wcześniej pozyskał z przeczytanych książek lub poznanych opowiadań, rozmów, filmów. Powyższe procesy prowadzą do powstania w umyśle subiektywnego obrazu rzeczywistości. Informacje docierające do mózgu zawarte są we wrażeniach, spostrzeżeniach, wyobrażeniach i pojęciach.

Zdrowe dziecko poznaje świat w sposób aktywny i celowy. Reaguje na bodźce świetlne, podąża wzrokiem za kolorowymi, ruchomymi przedmiotami, chwyta znajdujące się w pobliżu zabawki. Aktywnie reaguje na bodźce słuchowe. Widzenie jest czynną pracą intelektu. Z upływem czasu obserwacje stają się dokładniejsze, a ilość doświadczeń zwiększa się. Powstają związki skojarzeń wzrokowo-słuchowo-dotykowych. Dziecko zdrowe może obserwować przedmioty z odległości, nie dotykając ich. Wytwarza sobie pogląd o charakterystycznych cechach oglądanej rzeczy. Zjawisko to

nosi nazwę transpozycji. Skojarzenia słowne uwarunkowane mową prowadzą do poznania uogólnionej rzeczywistości. Są one podstawą do myślenia abstrakcyjno-pojęciowego.

Nieco inaczej kształtują się procesy poznawcze u dzieci niewidomych. Zmysł dotyku u niewidomych ma charakter pierwotny. Doznania dzieci z defektem wzroku ograniczają się do odbioru wrażeń dotykowych, słuchowych, węchowych, smakowych i kinestetycznych. Dotykając przedmiotu, dziecko niewidome poznaje jego cechy: kształt, ciepło, zimno, gładkość, twardość itp. Wrażenia dotykowe łączą się z wrażeniami pozostałych zmysłów, tworząc skojarzenia intermodalne, uboższe o wrażenia wzrokowe. Osoby niewidome nie zawsze mogą za pomocą dotyku prowadzić obserwacje. Wyklucza je przedmiot lub zjawisko znajdujące się w dalszej odległości. Korzystają wówczas z wyobrażeń zastępczych. Niewidomi od urodzenia wytwarzają sobie struktury psychiczne zwane wyobrażeniami surogatowymi lub zastępczymi. Odwołują się one do im tylko znanych treści i mają charakter emocjonalny. Wyodrębniono dwie kategorie wyobrażeń surogatowych: adekwatne i nieadekwatne¹. Wyobrażenia adekwatne, czyli właściwe powstają w wyniku wrażeń dotykowych, np. sylwetkę człowieka można wyobrazić sobie, dotykając jego dłoni. Wyobrażenia surogatowe niewłaściwe, czyli nieadekwatne powstają głównie w oparciu o bodźce słuchowe, np. niski głos człowieka wskazuje na płeć i wiek danej osoby. Do grupy surogatów nieadekwatnych zalicza się również wyobrażenia związane z percepcją światła i barwy, np. kolor żółty kojarzą sobie niewidomi z barwą dźwięku klarнету. Jest to tak zwane słyszenie barwne. Maria Grzegorzewska stwierdziła: „Mowa widzących staje się w pewnym stopniu regulatorem w rozwoju wiadomości obiektywnych niewidomego”².

Uczniowie niewidomi chętnie obcuja z dziełami kultury. Są zainteresowani opisem świata w kolorach, zmiennym oświetleniem, ulotnością chwili. Tematyka wierszy, opowiadań i filmów pobudza ich wyobraźnię. Barwy występujące w utworach wywołują u niewidomych skojarzenia uczuciowe. Barwa przyczynia się do tworzenia obrazu mentalnego – wytworu własnej fantazji, np. kolor czerwony kojarzą z zapachem płatków róży, oranż ze smakiem i zapachem pomarańczy.

¹ Podziału wyobrażeń surogatowych dokonali T. Heller i W. Steinberg – zob.: T. Majewski, *Psychologia niewidomych i niedowidzących*, Wyd. PWN, Warszawa 1983, s.107.

² M. Grzegorzewska, *Struktura wyobrażeń surogatowych u niewidomych*, „Polskie Archiwum Psychologii. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom psychologii teoretycznej i stosowanej” 1926–1927 t. 1, nr 4, s. 302.

2. Adaptacja osób niepełnosprawnych w środowisku społecznym

Aspekt: Sztuka źródłem inspiracji dla osób niewidomych. Wizualizacja

Na lekcjach i zajęciach pozalekcyjnych uczniowie dokonują przekładu dzieła literackiego na wypowiedź plastyczną czy dramatyczną oraz na znaki graficzne i symbole. Tworzą własne dzieła sztuki w postaci obrazów. Wyrażają swoje emocje, stosując różne techniki. Najpierw dokonują analizy malowanego przedmiotu, badają wzorzec, planują rozmieszczenie przestrzenne poszczególnych elementów kompozycji. Następnie opuszkami palców malują obraz, np. „farbami zapachowymi” uzyskanymi przez połączenie farb plakatowych z olejkami eterycznymi odpowiadającymi danej barwie, np. zapach sosnowy kojarzą z zielenią, a żółty z zapachem cytryny. Uczniowie ociemniali wykorzystują resztki wspomnień – wyobrażeń wzrokowych. Osoby o dużym ubytku wzroku powinny oglądać reprodukcje o większych rozmiarach i dużym kontraście, gdyż zaburzenia widzenia obwodowego nie pozwalają na zróżnicowanie detali i uniemożliwiają właściwe rozumienie idei dzieła sztuki. Niewidomi oglądają obrazy, dotykając powierzchni palcami. Najbardziej czytelne dla nich są reliefy, czyli wypukłe obrazy. Percepcja obrazów przez osoby niewidome przebiega inaczej niż u widzących. Zdrowy człowiek ogarnia wzrokiem cały obserwowany obraz, rozróżnia poszczególne elementy, rozumie perspektywę oraz relacje barw i rozmieszczonych detali. Niewidomi obserwatorzy dzieł sztuki spostrzegają detale, a nie całość obrazu. Analityczny sposób odbioru obrazu wymaga wizualizacji całości przedstawionego dzieła. Konieczny jest więc komentarz słowny nauczyciela lub przewodnika w muzeum. Obecnie w muzeach niewidomi mogą korzystać z urządzeń zwanych elektronicznymi przewodnikami, które dokładnie opisują oglądane przez odbiorcę dzieło sztuki.

W październiku 2010 r. w Muzeum Śląskim w Katowicach została otwarta pierwsza w Polsce stała trasa zwiedzania galerii malarstwa przeznaczona dla osób niewidomych i słabowidzących. Jest ona elementem programu edukacyjnego z zakresu historii sztuki. Uczestnicząc w lekcjach muzealnych, młodzież niepełnosprawna może w sposób namacalny poznać znaczenie takich słów, jak: perspektywa, symetria, horyzont i nauczyć się właściwie interpretować obrazy. Ważnym wydarzeniem kulturalnym było otwarcie 15 października 2011 r. w Muzeum Śląskim wystawy pt. *Piękno dotyku*. Powstała ona w wyniku współpracy z włoskim Państwowym Muzeum Dotyku im. Homera w Ankonie. Głównym celem wystawy było umożliwienie dostępu osobom z różnorodnymi deficytami poznawczymi do europejskiego dzie-

dzictwa kulturowego oraz kształcenie wrażliwości estetycznej odbiorców. Mieli oni okazję za pomocą wielu zmysłów obcować z kopiami wybitnych dzieł antycznych i renesansowych w skali 1:1, np. rzeźbami Michała Anioła *Pieta* i *Dawid* oraz modelami budynków architektonicznych, jak: Pantenon, katedra Santa Maria del Fiore oraz Bazylika Św. Piotra w Rzymie. Poznawali je polisensorycznie, obalając stereotyp muzeów, w których dotykание eksponatów było surowo zabronione. Odbiorca pełniej przeżywa przyjemność obcowania z dziełem sztuki, jeśli dysponuje na jego temat konkretną wiedzą.

Aspekt dydaktyczny

Wynalazki techniczne, a w szczególności urządzenia elektroniczne zmieniły diametralnie sytuację ludzi niepełnosprawnych i przyczyniły się do budowania świata „bez barier”. Umożliwiły im aktywne włączenie się do życia w społeczeństwie.

Współczesna szkoła umożliwia kształcenie osób niepełnosprawnych wspólnie ze zdrowymi kolegami. Dzięki właściwemu oprzyrządowaniu komputera, elementom tyfłotechnicznym, jak programy udźwiękowiające czy monitory brajlowskie, osoby niewidome mogą korzystać w pełni z zajęć dydaktycznych na różnych przedmiotach lekcyjnych. Wspecjalizowana kadra pedagogiczna i rehabilitacyjna ma niewątpliwie ogromny wpływ na rozwój uczniów, efekty ich pracy i aktywną postawę w środowisku. W małych zespołach uczniowskich, które znajdują się zwykle w placówkach specjalnych, obok siebie mogą pracować uczniowie o różnej niepełnosprawności. Uczeń niewidomy może korzystać z notebooka ze specjalną brajlowską klawiaturą i oprogramowaniem głośnomówiącym, a niepełnosprawna ruchowo uczennica może korzystać z komputera zaopatrzonego w myszkę typu Head Mouse³.

Coraz częściej spotyka się w szkołach niepełnosprawnych nauczycieli. Maciej Białek od lat uczy historii w Liceum Ogólnokształcącym nr VIII w Lublinie⁴. W ostatnim okresie stopniowo tracił wzrok. O swoim stanie

³ Head Mouse – to urządzenie o średnicy 6,5 mm w postaci cienkiej, elastycznej i metalowej kropki. Umieszcza się ją na czole osoby niepełnosprawnej ruchowo. Urządzenie działa bezprzewodowo, śledząc ruchy głowy. Ruchy te rejestrowane są na monitorze poprzez czytnik. Katarzyna Rosicka-Jaczyńska sparaliżowana z powodu nieuleczalnej choroby – Stwardnienia Zanikowego Bocznego (SLA) – jest autorką książek: *Ołówki* i *Ławka*, które napisała, korzystając właśnie ze specjalistycznego oprzyrządowania wyposażonego w Head Mouse.

⁴ Niewidomy nauczyciel – reportaż: <http://www.youtube.com/watch?v=VRjDDAvhR1o> [dostęp: 20.11.2012].

zdrowia z obawą poinformował dyrektorkę placówki, która doceniła kwalifikacje i rzetelność pedagoga. Uwzględniła jego profesjonalizm oraz doskonałe relacje z uczniami i nie pozbawiła go zajmowanego stanowiska pracy. „Moja wiedza nie zmieniła nic w stosunku do tego, jak się zachowuje pan Białek teraz, a jak się zachowywał wcześniej, kiedy nie wiedziałam, że nie widzi” – stwierdziła dyrektorka VIII LO w Lublinie, w odpowiedzi na pytanie dziennikarza, dotyczące motywów podjętej decyzji.

Niewidomy nauczyciel może prowadzić zajęcia w szkole, korzystając z komputera wyposażonego w oprzyrządowanie tyfłotechniczne, elektroniczny dziennik, tablicę multimedialną oraz programy udźwiękowiające czy skanujące tekst napisany w alfabecie Braille’a, a także z czarnodruku, z możliwością tłumaczenia jednego rodzaju tekstu na drugi.

Nauczycielem akademickim jest Łukasz Żelechowski. To niewidomy od urodzenia informatyk. Pracuje jako adiunkt w Katedrze Prawa Własności Intelktualnej i Dóbr Niematerialnych na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. W 2007 r. został stypendystą Instytutu Prawa w Monachium. W 2009 r. uzyskał tytuł doktora⁵.

Aspekt społeczny. Adaptacja osób niepełnosprawnych w środowisku społecznym. Niwelowanie barier

Rozwój osobowości uczniów niewidomych zależy przede wszystkim od czynników biopsychicznych, środowiska wychowawczego oraz możliwości uczestnictwa w życiu społecznym. Kpt. ż.w. Janusz Zbierajewski oraz Fundacja „Gniazdo Piratów” organizują nowatorski projekt *Zobaczyć morze*⁶. Przygotowują rejsy jachtem *Zawisza Czarny*, którego załogę w połowie stanowią osoby niewidome. Od 2008 roku młodzież Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Dzieci Słabowidzących i Niewidomych w Dąbrowie Górniczej uczestniczy w tych rejsach. Niewidomi żeglarze na równi z widzącymi wykonują wszystkie czynności marynarzy: sprzątanie, gotowanie, nawigację i pomoc stałej załodze jachtu. *Zawisza Czarny* wyposażony jest w odpowiednie dla niewidomych oprzyrządowanie, jak mówiący kompas i GPS. Na statku znajdują się wypukłe mapy oraz opis rozmieszczenia żagli i lin w alfabecie Braille’a. Jakub, uczeń pierwszej klasy VI LO w Dąbrowie Górniczej, był uczestnikiem rejsu *Zobaczyć morze* w 2011 r. Opi-

⁵ Postać Żelechowskiego została opisana w: M. Wach, *Każdy ma swoje Kilimandżaro*, Wyd. Znak, Kraków 2008, s. 99.

⁶ Wywiad z kpt. J. Zbierajewskim zamieszczony na stronie www.zobaczycmorze.pl [dostęp: 20.11.2012].

sał to wydarzenie jako przygodę życia. Doznał wspaniałych wrażeń podczas pracy przy sterze. Słyszał głos instruktarzu płynący z kompasu, ręce mu drżały, serce mocno biło, lecz duma rozpierała, że on – niewidomy chłopak – prowadzi sam duży statek. Dzięki uczestnictwu w różnych formach życia niewidomi wzbogacają wyobrażenia o świecie, doskonałą swoją wiedzę i umiejętności, budują poczucie własnej wartości.

Współczesna polityka Unii Europejskiej oraz rozwój techniki przyczyniły się do aktywności ludzi niepełnosprawnych w środowisku. Zajmują oni coraz więcej odpowiedzialnych stanowisk i pełnią zaszczytne funkcje społeczne oraz polityczne w radach miasta, województwa, a także państwa. Posłowie niepełnosprawni ruchowo: Jan Filip Libicki (niezrzeszony), Sławomir Piechota (PO), Marek Plura (PO) zmuszeni byli korzystać podczas swoich wypowiedzi z mikrofonu zamontowanego na końcu sali. Nie mogli przemawiać bezpośrednio z mównicy sejmowej, gdyż schody i wąskie przejścia uniemożliwiały dostanie się tam wózkami inwalidzkimi. Posłowie byli aktywni, ale mało widoczni. Zepchnięci do ostatniego rzędu czuli się dyskryminowani.

Historycznym wydarzeniem w Sejmie RP była adaptacja sali posiedzeń oraz przebudowa prowadzących do niej pomieszczeń, w celu umożliwienia swobodnego poruszania się posłów niepełnosprawnych ruchowo. Nastąpiło to na pierwszym po wakacjach posiedzeniu w sierpniu 2009 r. Na sali plenarnej zamontowano pochylnię z antypoślizgowego szkła umożliwiającą swobodniejsze poruszanie się osobom niepełnosprawnym. Z pochylni tej posłowie mogą wjeżdżać na mównicę.

Niepełnosprawność nie dotyczy jedynie 6 milionów Polaków (tyle według danych jest w Polsce osób niepełnosprawnych), ale każdego z nas. Każdy z nas wraz z wiekiem gorzej widzi, słyszy. Jeśli robimy więc coś dla niepełnosprawnych, robimy to nie tylko dla tych 15% społeczeństwa, ale dla nas wszystkich⁷.

13.09.2011 r. Sejm RP otrzymał certyfikat *Obiekt bez barier* jako przyjazny osobom niepełnosprawnym, który marszałkowi Sejmu Grzegorzowi Schemtynie przekazał prezes Stowarzyszenia Przyjaciół Integracji Piotr Pawłowski⁸,

⁷ Autorem tych słów jest poseł RP Sławomir Piechota: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/start-sejmu-bez-barier,106860.html> [dostęp: 20.11.2012].

⁸ Piotr Pawłowski to dziennikarz i działacz społeczny. W wyniku nieszczęśliwego wypadku prawie całkowicie sparaliżowany. Absolwent Instytutu Studiów nad Rodziną UKSW. Ukoń-

a następnie stwierdził, że „polski parlament jest jednym z najlepiej dostępnych w Europie”⁹. Zaznaczył także, że dzięki tej adaptacji niepełnosprawni posłowie oraz osoby zwiedzające polski parlament mają lepszy dostęp do urzędu. Mając na względzie bezpieczeństwo osób niewidomych, usunięto tylko wystające metalowe elementy na korytarzach. Nie zamieszczono jednak tabliczek z napisami w alfabecie Braille’a przy windach ani nie pomyślano o udostępnieniu makiety budynków sejmowych w postaci płaskorzeźby, którą można byłoby oglądać dotykiem. Nie wytyczono również żółtymi pasami ścieżek tyflogicznych.

Aspekt polityczny

6 listopada 2012 r. odbyły się w USA wybory prezydenckie. Kontrkandydatami ubiegającymi się o stanowisko prezydenta Stanów Zjednoczonych byli: Barack Obama – przedstawiciel Partii Demokratycznej oraz Mitt Romney – republikanin. Podczas poprzednich wyborów Obama oczarował wyborców swoją świeżością, energią i optymizmem. Wspierał inwestycje wykorzystujące „zieloną energię”. Wierzył, że ujarzmiona energia przyczyni się do wzrostu ekonomicznego kraju. Republikanin Mitt Romney podczas kampanii wyborczej miał inne priorytety. Koncentrował uwagę na Europie. Zapowiadał zbliżenie się do krajów Unii Europejskiej oraz bliższą współpracę z Izraelem. Poparcie obu kandydatów w sondażach przedwyborczych było bardzo wyrównane. Niewielką przewagą głosów wybory wygrał ubiegający się o reelekcję czarnoskóry Barack Obama.

A gdyby tak w najbliższym czasie w wyborach prezydenckich wygrał niewidomy kandydat? Na spotkaniu młodzieży polskiej i szwedzkiej¹⁰ zainicjowano dyskusję dotyczącą możliwości sprawowania urzędu prezydenta przez niewidomego. Młodzi ludzie ustosunkowali się do powyższego problemu. Zwolennicy niewidomego prezydenta podali różne argumenty przemawiające za jego wyborem. „Głosując na niewidomego, miałbym pewność, że będzie on osobą tolerancyjną, nie będzie kierował się uprzedzeniami, np.

czył również Podyplomowe Studium Etyki i Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego. Od 1994 roku jest wydawcą magazynu poświęconego osobom z niepełnosprawnością pt. *Integracja*. W 1995 r. stworzył organizację pozarządową Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji. Od 1989 roku należy do Światowego Związku Artystów Malujących Ustami i Nogami.

⁹ <http://www.platforma.org/pl/arttykul/platforma/polska/kancelaria-sejmu-bez/> [dostęp: 20.11.2012].

¹⁰ M. Kalbarczyk, M. Jurczykowska, *Dotrzeć do celu. Czy niewidomy może zostać prezydentem?*, Fundacja Unia Pomocy Niepełnosprawnym Szansa, Warszawa 2008, s. 68.

różnicami rasowymi”¹¹. Stwierdzili oni, że wzrok nie jest konieczny do sprawowania władzy. Główną cechą przywódcy powinna być charyzmatyczna osobowość, błyskotliwy umysł, umiejętność słuchania i rozwiązywania problemów. Według dyskutantów niewidomy prezydent byłby świetnym dyplomata, gdyż nie wypadaloby go oszukać. „Taki przywódca byłby bardzo medialny, bo wzbudzałby większe niż inni zainteresowanie”¹².

Aspekt sportowy

Głównym zadaniem polityków jest tak zmienić prawo, aby niepełnosprawni mogli korzystać z różnych dziedzin życia na równi z obywatelami zdrowymi. Idea integracji zakłada powszechną dostępność do miejsc kultury, urzędów i obiektów sportowych zgodnie z potrzebami całego społeczeństwa. Poseł RP Sławomir Piechota w przemówieniu sejmowym twierdził, że „Kwestie techniczne są wtórne wobec zmian w myśleniu, bo tam tkwią największe bariery”¹³. Nawet tak znana postać polityczna jak Janusz Korwin-Mikke przy okazji sporów, dotyczących emitowania w telewizji polskiej transmisji z paraolimpiady w Londynie, wypowiedział się w ubliżający, cyniczny sposób: „Jeśli chcemy, by ludzkość się rozwijała, w telewizji powinniśmy oglądać ludzi zdrowych, pięknych, a nie słabeuszy i inwalidów”¹⁴. Te słowa polityk wypowiedział, kierując się najgorszymi intencjami. Korwin-Mikke wywołał nimi oburzenie i dyskusje w różnych kręgach społecznych na temat życia oraz możliwości funkcjonowania osób niepełnosprawnych w Polsce. To właśnie paraolimpijczycy przywieźli do kraju z XIV Letnich Igrzysk Paraolimpijskich w Londynie 36 medali: 14 złotych, 13 srebrnych i 9 brązowych. Ustanowili 5 rekordów świata. Okazali się kilkukrotnie lepsi od pełnosprawnych polskich sportowców, którzy na olimpiadzie w Londynie zdobyli 10 medali i zajęli 30 miejsce w ogólnej klasyfikacji. Znaną na całym świecie polską sportsmenką jest Natalia Partyka. Natalia pochodzi z Gdańska i trenuje tenis stołowy. Pomimo swej niepełnosprawności (urodziła się bez prawego przedramienia) rywalizuje w zawodach z przeciwnikami niepełnosprawnymi i pełnosprawnymi. Zadebiutowała na paraolimpiadzie w Sydney w 2000 r., mając 11 lat. Na igrzyskach w Atenach zdobyła złoty medal, a w Pekinie w 2008 r. zespołowo medal srebrny. Jako jedna z nielicz-

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

¹³ <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/start-sejmu-bez-barier,106860.html> [dostęp: 20.11.2012].

¹⁴ „Newsweek Polska” 2012, nr 37, s. 47.

nych sportowców Partyka walczyła zarówno w paraolimpiadzie, zdobywając złoty medal, jak i w igrzyskach zawodników pełnosprawnych. Redaktor naczelny tygodnika „Newsweek Polska” Tomasz Lis w artykule pt.: *Jedni z nas* zadał intrygujące pytanie: „Czy trzeba paraolimpiady, żeby zobaczyć w nich nie ofiary, ale twardzieli, nie niezdolnych do tego, co jest normą, ale zdolnych do rzeczy nadzwyczajnych, całkowicie wyrastających ponad normę?”¹⁵. Ludzie niepełnosprawni dążą do osiągnięcia wytyczonych celów i pragnień, realizują swoje marzenia mimo przeszkód. W 2008 r. Fundacja Anny Dymnej „Mimo Wszystko” zorganizowała wyprawę 9 osób z Polski na Kilimandżaro. Uczestnikami wyprawy m.in. byli niepełnosprawni ruchowo – na wózkach inwalidzkich i osoba poruszająca się o kulach oraz niewidomy informatyk Łukasz Żelechowski. W wyprawie wziął udział także Jan Mela. W 2002 r. jako czternastoletni chłopak w wyniku porażenia prądem Mela stracił lewe podudzie i prawe przedramię. Jest niepełnosprawnym, najmłodszym zdobywcą obu biegunów Ziemi. Z Markiem Kamińskim dotarł na biegun północny i południowy w ciągu jednego roku. Z wyprawy podopiecznych Fundacji „Mimo Wszystko” na najwyższą górę Afryki powstał reportaż autorstwa Małgorzaty Wach *Każdy ma swoje Kilimandżaro*¹⁶. Uczestnicy dzielą się swoimi wrażeniami z przygotowań do podróży oraz determinacją, odwagą, bólem towarzyszącym w drodze na szczyt góry. Ekspedycja pokazała, że ludzie decydują się pokonywać własne słabości, podejmując dalekosiężne czyny, jak niebezpieczna wyprawa na Kilimandżaro. Tym samym udowadniają sobie i innym, że siła woli daje moc, ma charakter sprawczy, a przede wszystkim wyzwala uczucie szczęścia. Janek Mela podkreślił w wypowiedziach, że „bycie szczęśliwym nie zależy od ilości rąk czy nóg. Bariery są tylko w naszych głowach”¹⁷.

Aspekt artystyczny. Cena sukcesu

Sensem życia każdego człowieka jest realizowanie marzeń. Defekty ciała zwykle wpływają na psychiczny dyskomfort ludzi i pojawienie się kompleksów. Niejednokrotnie stanowią też motywację do działania prowadzącego do usunięcia wady czy ułomności. Celebryci zwykle korzystają z wiedzy i umiejętności chirurgów plastycznych. Poddają się bolesnym zabiegom, chcąc zaakceptować swój wygląd, swoje ciało, aby realizować współczesne kanony piękna. Viktoria Modesta to modelka pochodząca z Łotwy. Obecnie

¹⁵ „Newsweek Polska” 2012, nr 37, s. 4.

¹⁶ M. Wach, *Każdy ma swoje Kilimandżaro...*

¹⁷ Tamże.

ma 24 lata i mieszka w Londynie. Od urodzenia zmagala się z dysproporcją ciała i niesprawnością lewej nogi. W celu poprawienia swojej sprawności zdecydowała się w 2007 roku na amputację chorej nogi. Podjęła kontrowersyjną decyzję. Ze swojej słabości uczyniła alternatywny wzorzec piękna i norm. Stała się performerką, gdyż świadomie eksponuje publiczności własne niedoskonałości podczas występów artystycznych czy pokazów mody. Swoje ciało traktuje jak materię i dzieło sztuki. Jej celem jest szokowanie formą podczas występów. Swoją postawą jawnie sprzeciwia się wszystkiemu, co skonwencjonalizowane. Budzi ambiwalentne odczucia. Ma wielu zwolenników, ale i przeciwników. Podczas ceremonii zamknięcia igrzysk paraolimpijskich w Londynie w 2012 r. wystąpiła w roli Królowej Śniegu.

Inną artystką budzącą kontrowersje jest magister sztuki Monika Kuszyńska. W 2001 r. została wokalistką zespołu Varius Manx. Wraz z członkami zespołu uległa w 2006 r. w Miliczu poważnemu wypadkowi samochodowemu, w wyniku którego artystka przeszła operację pękniętego kręgosłupa. Uratowano jej życie, ale została sparaliżowana od pasa w dół. Diagnoza lekarska była jednoznaczna: Monika do końca życia poruszać się będzie na wózku inwalidzkim. Przeszła potem jeszcze pięć operacji, ale wiary w życie i nadziei na lepsze jutro nie straciła nigdy. Po tym tragicznym wydarzeniu zmieniła hierarchię wartości w życiu. Stopniowo odzyskiwała samodzielność i wiarę w swoje możliwości. Zaczęła prowadzić samochód, a następnie zdecydowała się powrócić na scenę. Zmieniły się jej relacje z ludźmi. Przestała być tylko znaną piosenkarką. Zyskała prawdziwych przyjaciół, dla których liczy się przede wszystkim jako człowiek. Może znów cieszyć się swoją kobiecością, gdyż odnalazła prawdziwą miłość. Jej mężczyzna akceptuje ją taką, jaka jest. W 2012 r. wzięła udział w programie telewizyjnym *Bitwa na głosy* jako wokalistka – trener dla 16 wybranych przez siebie osób mieszkających w Łodzi. Rywalizacja między zespołami była bardzo zacięta. Zespół Moniki odpadł dopiero w szóstym odcinku programu. Znajomi stwierdzili, że wokalistka jest pełna optymizmu i radości. Źródłem wewnętrznej siły artystki byli otaczający ją wspaniali ludzie. Monika Kuszyńska wzięła również udział w kampanii promującej damskie rajstopy. Pokazano ją na billboardach w seksownych rajstopach, w butach na wysokich obcasach siedzącą na swoim wózku inwalidzkim. Reklama ta budziła wśród odbiorców kontrowersje. Jedni byli oburzeni, że osoba niepełnosprawna przedstawiona została jako symbol seksu, a inni cieszyli się, że Monika łamie stereotypy. Zmienia tym samym myślenie na temat wzorców współczesnego piękna. Nie trzeba być młodą, szczupłą i zdrową dziewczyną, by wyglądać i czuć się kobieco.

Artystka nie chce, aby niepełnosprawność kojarzono w Polsce wyłącznie ze smutkiem i prywatnym dramatem. Udział w reklamie oraz uczestnictwo w koncertach i programach telewizyjnych jest konsekwencją jej myślenia. W innych ludziach ceni osobowość i bogate wnętrze, a nie zewnętrzne cechy. Monika Kuszyńska jest wymagającym względem siebie, życzliwym człowiekiem. Aktywnie uczestniczy w życiu społecznym jako artystka.

Podsumowanie

Ludzki umysł wykazuje ogromne możliwości poznawcze. Procesy percepcyjne dostarczają koniecznych informacji o otaczającym świecie. Informacje te zawarte są we wrażeniach, spostrzeżeniach, wyobrażeniach i pojęciach. Zdrowe dziecko poznaje świat w sposób aktywny i celowy, a podstawą tworzenia się jego wyobrażeń jest zmysł wzroku. Badania wykazały, że 80% informacji odbieranych przez wszystkie zmysły przekazuje wzrok¹⁸. Proces poznawania świata u dzieci niewidomych przebiega inaczej, ponieważ wyłączony jest analizator wzroku. Dzięki pozostałym zmysłom niewidomi potrafią orientować się w otoczeniu i rozumieją zjawiska zachodzące w przyrodzie. Dotyk stanowi pierwotny analizator wrażeń. Ważnym źródłem informacji jest u nich także mowa. Kompensacja zmysłów polega na odbiorze wrażeń przez pozostałe narządy sensoryczne oraz procesy analizy i syntezy. Wrażenia dotykowe łączą się z wrażeniami słuchowymi, kinestetycznymi, węchowymi i smakowymi, tworząc wrażenia intermodalne. Na skutek konieczności adaptacji do świata ludzi widzących niewidomi wytworzyli struktury psychiczne zwane surogatowymi, czyli zastępczymi. Mają one charakter wyobrażeń wytwórczych i z wiekiem się doskonalą. Wyobrażenia surogatowe adekwatne tworzą się głównie na podstawie zmysłu dotyku, a wyobrażenia nieadekwatne powstają w oparciu o bodźce słuchowe.

W procesie wyrównywania szans ludzi niepełnosprawnych najistotniejszą rzeczą jest ułatwienie im dostępu do informacji, gdyż wiedza pomaga w przystosowaniu się do życia w warunkach społecznych oraz ekonomicznych i niweluje bariery między ludźmi zdrowymi i niepełnosprawnymi. Wynalazki techniczne zmieniły diametralnie sytuację ludzi z dysfunkcjami. Uczniowie niewidomi potrafią korzystać z notebooka ze specjalną brajlową klawiaturą i oprogramowaniem głośnomówiącym, a niepełnosprawni

¹⁸ A. Fojkis, *Zobaczyć świat. Projekt pracy z uczniem niewidomym na lekcjach języka polskiego*, Wyd. AHE, Łódź 2009, s. 211.

ruchowo mogą korzystać z komputera wyposażonego w myszkę typu Head Mouse.

Osoby niepełnosprawne zajmują odpowiedzialne stanowiska i pełnią ważne funkcje społeczne i polityczne. Działania Unii Europejskiej zmierzają w kierunku zainteresowania ogółu społeczeństw problematyką niepełnosprawności. Zobowiązują rządy i społeczeństwa krajów Unii Europejskiej do przeciwdziałania marginalizacji i dyskryminacji osób niepełnosprawnych. Niepełnosprawni obywatele są pełnoprawnymi członkami społeczeństwa i powinni mieć równe szanse wykonywania satysfakcjonującej pracy oraz dostępu do urzędów publicznych, obiektów kultury i sportu. Priorytetem stało się usuwanie barier architektonicznych i adaptacja budynków dla potrzeb osób niepełnosprawnych np. Sejmu RP.

Każdy człowiek dąży do realizowania własnych marzeń. Niepełnosprawni również decydują się pokonywać własne słabości, podejmując niebezpieczne wyzwania. Udowadniają sobie i innym, że siła woli daje moc sprawczą i wyzwala uczucie szczęścia. Janek Mela uważa, że najtrudniejsze do pokonania są bariery psychiczne. Niejednokrotnie niepełnosprawność stanowi motywację do działania. Monika Kuszyńska poprzez zaangażowanie się w promocję damskiej odzieży burzy stereotypy dotyczące piękna kobiecego ciała. Artystka przeciwstawia się ukazywaniu osób niepełnosprawnych wyłącznie w sytuacjach dramatycznych. Niepełnosprawni sportowcy swoją determinacją i konsekwencją w działaniu udowadniają, że nie są ofiarami, ale ludźmi zdolnymi do nadzwyczajnych czynów. Świadczą o tym medale zdobyte na igrzyskach paraolimpijskich.

Uczniowie niewidomi chętnie obcują z dziełami kultury. Bezpośredni kontakt z dziełami sztuki wpływa na kształtowanie wrażliwości estetycznej człowieka. Wrażliwość na sztukę zależy od wewnętrznej wrażliwości odbiorcy, nie zaś od rodzaju jego niepełnosprawności. Wychowanie estetyczne wzbogaca sferę uczuć człowieka. Lekcje muzealne, warsztaty teatralne i twórczość własna uczniów przyczynia się do rozumienia sensu dzieł sztuki. Odbiorca właściwie rozumie dzieło sztuki, gdy zachowuje równowagę między wiedzą, emocjami i zaangażowaniem.

Bibliografia

- Chojecka A., Magner M., Szwedowska E., Więckowska E., *Nauczanie niewidomych dzieci rysunku. Przewodnik dla nauczyciela*, Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi, Łaski 2008.
- Fojkis A., *Zobaczyć świat. Projekt pracy z uczniem niewidomy na lekcjach języka polskiego*, Wyd. AHE, Łódź 2009.

- Grzegorzewska M., *Struktura wyobrażeń surogatowych u niewidomych*, „Polskie Archiwum Psychologii. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom psychologii teoretycznej i stosowanej” 1926–1927 t. 1, nr 4, s. 301–324.
- Grzegorzewska M., *Wybór pism*, Wyd. PWN, Warszawa 1964.
- Kalbarczyk M., Jurczykowska M., *Dotrzeć do celu. Czy niewidomy może zostać prezydentem?* Fundacja Unia Pomocy Niepełnosprawnym Szansa, Warszawa 2008.
- Lis T., *Jedni z nas*, „Newsweek Polska” 2012, nr 37, s. 4.
- Majewski T., *Psychologia niewidomych i niedowidzących*, Wyd. PWN, Warszawa 1983.
- Jaskóła E., Opacka A., *Dialog z tradycją, czyli o poezji w szkole i na maturze*, Wyd. GAWIR, Katowice 1993.
- Pietrulewicz B., *Rozwój rozumowania przez analogię u dzieci niewidomych w wieku szkolnym*, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1983.
- Rzepińska M., *Historia koloru w dziejach malarstwa europejskiego*, Wyd. Arkady, Warszawa 1989.
- Wach M., *Każdy ma swoje Kilimandżaro*, Wyd. Znak, Kraków 2008.

Perceptual processes of handicapped people in accordance with capability of adaptation in social environment

Paper concerns dissimilarity of reality perception by blind and good eyesight people and social environment adaptation of handicapped people. Perceptual processes supply the information about the world. Healthy child gets known the world in active way, the sense of sight is the base of its imagination. Blind children get known the world in different way without vision. Blind people use various senses to have understanding of the environment and nature. The touch is the first analyzer of impression. Compensation of senses consists in reception of impression through sensory organs and analysis and synthesis processes. Blind people live in the same environment as people with good sight. They have to create psychical structures known as substitutes. The substitutes are productive impression which is still improving. The touch creates adequate substitutes, the sense of hearing creates inadequate substitutes.

Art has an effect on aesthetic sensibility of handicapped students. Sensibility of art receiver does not depend on his infirmity. Lessons in museum, theatre, student's art projects help understand the sense of composition. The receiver has to balance between knowledge, excitement and engagement to understand work of art.

Keywords: blind, compensation of senses, handicapped, perceptual processes, sense of sight, substitutes